

Миленко М. ПАСИНОВИЋ

ИЗУМИРАЊЕ ГОРЊИХ НАСЕЉА У БОКИ КОТОРСКОЈ
С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ГОРЊИ СТОЛИВ,
ГОРЊУ ЛАСТВУ И ГОРЊИ ОРАХОВАЦ
– МОГУЋНОСТ ЊИХОВЕ РЕВИТАЛИЗАЦИЈЕ
УКЉУЧИВАЊЕМ У ТУРИСТИЧКУ ПОНУДУ

1. КАРАКТЕРИСТИКЕ ГЕОГРАФСКОГ И ТОПОГРАФСКОГ
ПОЛОЖАЈА ГОРЊИХ НАСЕЉА У БОКИ КОТОРСКОЈ

Горња насеља у Боки Которској заузимају различит географски и топографски положај, зависно од тога да ли је ријеч о горњим насељима на полуострву Врмац (Пасиглав, Горња Ластва и Горњи Столив) или је ријеч о горњим насељима на падинама и обронцима Ловћена (Шпиљари и Горњи Ораховац).

Горња насеља (Пасиглав и Горња Ластва) на полуострву Врмац свој постанак и географски положај везивала су за локални пут који је од преседлине Тројица (231 m), на југоистоку, водио удолином између два гребена Врмца и на простору данашње Доње Ластве силазио на море. Горњи Столив је локалним путем повезан са морем на мјесту данашњег Доњег Столива.

Локални пут повезивао је горња насеља на полуострву Врмац са „плитким” залеђем и није имао битан утицај на функције насеља која је повезивао.

С друге стране, насеља на падинама и обронцима Ловћена (Шпиљари 220 m и Горњи Ораховац 410-650 m) формирала су се дуж комуникација које су водиле дубље у залеђе ових насеља (Његуши, Цуце) које су повезивале приморје са залеђем. Тиме су ова насеља добијала на значају због свог географског положаја, што се одража-

вало на карактер њихове привреде, а прије свега на обнављање становништва, што потврђује чињеница да су она изумрла или почела да изумиру репресивним исељавањем за вријеме II свјетског рата.

У топографском смислу горња насеља на полуострву Врмац свој топографски положај везивала су за удолину између два врмачка гробена (Пасиглав 350 m и Горња Ластва 304 m) или за падине планинске косе (Горњи Столив 249 m).

Међутим, горња насеља на падинама и обронцима Ловћена настала су у крашким увалама (Шпиљари и Горњи Ораховац).

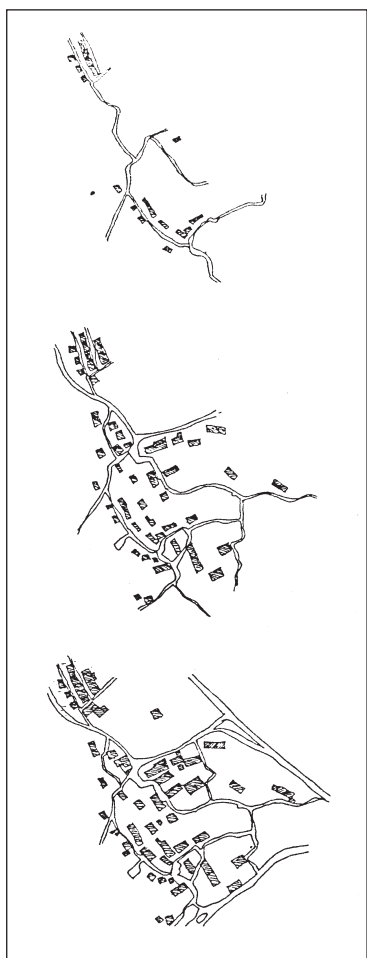
Наведени топографски положај одредио је тип насеља и врсту занимања становништва.

Горња насеља у Боки су веома стара. За она на полуострву Врмац које је било саставни дио которске територије, вриједио је градски Статут. Земљиште је припадало дијелом сељацима, а дијелом господарима и црквама. Политичке границе означене су одредбама Которског статута „De domnicatis extra civitatem” вјероватно из прве половине XIV вијека (Пасиглава, касније Пасиглав).¹

Дугогодишња политика Котора као градског и административног центра горња насеља је држала у извјесној изолацији, што се одражавало на њихов развој али и на узроке исељавања.

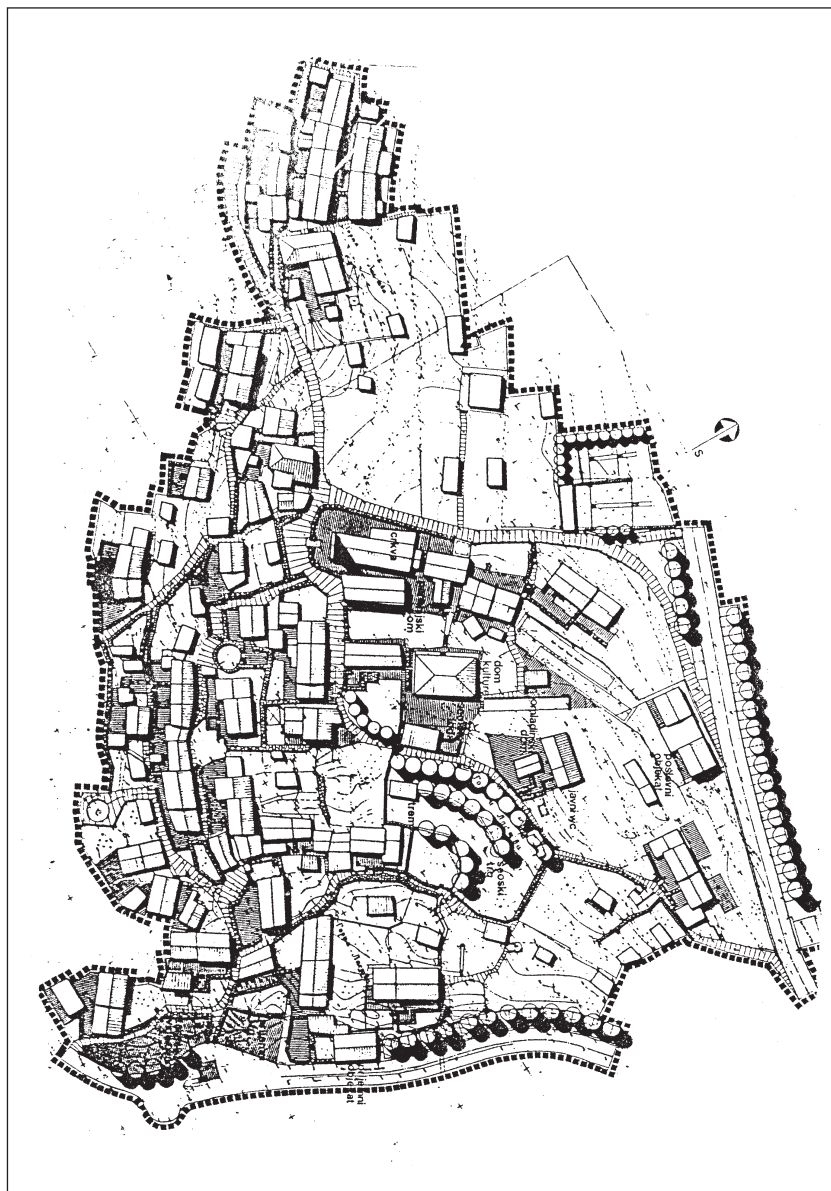
2. ТИП НАСЕЉА

Међу проучаваним горњим насељима разликујемо два типа, врмачки тип и тип горњих насеља на падинама и обронцима Ловћена.

Сл. 1. Г. Ластва – фазе развоја

¹ Стјепчевић И., (1934), *Ластва – историјски преглед*, Бокешка штампа-рија Котор, стр. 3.

Сл. 2. Г. Ластва – план насеља

Заједничка карактеристика оба типа је да припадају разбијеним насељима. Тај тип насеља настао је као посљедица конфигурације терена-топографског положаја који заузимају, очувања обрадивог земљишта, начина коришћења земљишта и локалних извора.

Тип врмачких насеља разликује се од типа насеља на падинама Ловћена и његовим обронцима по томе што су куће груписане по сродничким односима (братствима) у истом насељу, што имају централни трг и на њему цркву.

Тип насеља на падинама Ловћена и његовим странама, прије свега Горњи Ораховац, карактеришу групе братственичких кућа по насељима (засеоцима), немају централни трг као јавну површину, а нека од њих ни цркву (Степен, Жежевићи и Кљајевићи), па су гробље и цркву користили у Доњем Ораховцу.

3. ПОЧЕЦИ И РАЗЛОЗИ ИЗУМИРАЊА ГОРЊИХ НАСЕЉА У БОКИ КОТОРСКОЈ

Почеци изумирања проучаваних насеља у Боки Которској датирају још из XVI вијека (Пасиглава),² што потврђује већ речену констатацију о односу Котора као градског центра, његовој политици, према наведеним насељима.

Сличну судбину доживљава заселак Розговац у Горњој Ластви у XVIII вијеку, а крајем XIX вијека и насеље Глоговац, сјевероисточно од Пераста.

Дакле, почеци изумирања горњих насеља у Боки Которској везују се за судбину врмачких насеља (Пасиглав, Розговац, Јакаљ) за чије изумирање није била пресудна надморска висина (350-550 m), већ, поред реченог степена административно-политичке изолације и статуса у односу на централно градско насеље Котор, као и лоша комуникација са обалом.

Ту судбину ће много касније доживјети насеља Горња Ластва и Горњи Столив, која су била ближа обали и са њом имала бољу комуникацију. Оживљавање поморске привреде, бродарства и поморских заната, и добијање поморског статуса већ формираних насеља на обали (Столив 27. X 1721. године), касније добијање статуса општине (Столив 8. XII 1798. године), успон бродарства Доње Ластве у периоду од 1705-1797, пропаст Млетачке републике, давали су овим насељима значајну привредну и политичку аутономију у односу на статус горњих насеља, што је у великој мјери одређивало становништво горњих насеља, у овом случају Горњег

---

² Стјепчевић, И., (1934), *Ластва – хисторијски преглед*, Бокешка штампа-рија, Котор, стр. 3.

Столива и Горње Ластве, на исељавање у доња насеља, или, како су становници Горњег Столива називали Доњи Столив „Ново Село”. С друге стране, пресељавањем у насеља на обали, нови становници, су се ослобађали неких обавеза (одређених послова) које су бесплатно морали радити као јавне радове за рачун општине Котор.

Горња насеља на падинама и огранцима Ловћена, Шпиљари, изнад Котора и Горњи Ораховац, због повољног географског положаја, изумирање су доживјела нагло, као последицу репресивног исељавања, Шпиљари 1944. године, а Горњи Ораховац процес изумирања започео је након присилног исељавања и паљења кућа од стране фашистичких окупатора, 22-23. фебруара 1942. године.

И док је Горњи Ораховац доживио привремену ревитализацију враћањем дијела исељеног становништва, дотле су Шпиљари и даље напуштени.

Горња Ластва је почела нагло да „губи” становништво од 1960. године када је велики број запослених у Ремонтном заводу у Тивту добио стан, а тиме је укинут организован превоз радника на посао и са посла.

Горњи Столив је нагло почео да „губи” своје становништво од 1961. године, када се становништво сели на обалу, што је последица ревитализације поморске привреде и оснивања поморско-бродарског предузећа „Југооцеанија” Котор, 1959. године.

Горњи Ораховац је последњи међу горњим насељима почео нагло да губи своје становништво, између 1971. и 1981. године, када су поједини чланови породица напуштали своје домове ради посла у Котору или на бродовима „Југооцеаније”.

4. ДЕМОГРАФСКА КРЕТАЊА У ПРОУЧАВАНИМ ГОРЊИМ НАСЕЉИМА У БОКИ КОТОРСКОЈ

Слику демографских кретања проучаваних горњих насеља у Боки Которској, захваљујући резултатима различитих пописних година, могуће је посматрати посебно за свако насеље.

Тако је Горњи Столив 1748. године имао 94 куће са 280 становника.³ Двије године касније, вјероватно са Доњим Столивом, бројао

---

³ Станојевић, Г., (1956) –Неколико статистичких података о Боки Которској из средине XVIII стољећа, Споменик САНУ, CV, Београд.

⁴ Бискупски архив, Котор XL (БАК).

је 687 становника.⁴ Године 1758. Столив је бројао 98 кућа са 677 становника. Према подацима из 1776. године Столив броји 805 становника. Наведени подаци се, вјероватно, односе на Горњи и Доњи Столив. Четири године касније, 1880., Горњи Столив је имао 62 куће са 137 становника од којих су 50 били мушкарци а 87 жене.⁵

И након добијања статуса поморског насеља (1721. године) и статуса општине (1798. године), сједиште општине је било у Горњем Столиву све до друге половине XIX вијека. То говори да је Горњи Столив још увјек био економски, политички и популацијски јачи од Доњег Столива, и да је још тада имао већи значај.

Становници Горњег Столива називали су Доњи Столив „Ново насеље”, што је још један доказ да је Доњи Столив млађе насеље и да је настало досељавањем становништва из Горњег Столива.

Дописом општинског поглаварства Котор број 822 од 25. септембра 1900. године, упућеном Општинском управитељству Столив, каже се: „Пошто се по попису пучанства свршетком године 1890. у Опћини Столива становници не допиру до броја 500 одлучено је спајање опћине Столив са Прчањом за изборе.”⁶

Према попису из 1931. године Доњи Столив се води као општина која има двојно насеље, површине 322 ha, 119 домаћинстава са 317 становника.⁷

Столив је 6. и 13. априла 1941. године био бомбардован од стране италијанских окупатора, а 1942. године у Доњи Столив се доселио један број породица из Горњег Ораховца.

Према попису становништва, стоке и животињских намирница, Столив је на дан пописа 20. XII 1944. године бројао 271 присутних становника, 45 у војсци и 2 одбјегла.⁸

Према том попису Столив је, поред осталог, имао 1.460 корјена лоза, 1.750 маслинових стабала, 295 корјена смокава, 34 млијечне краве, 58 оваца, 84 козе итд.

Становништво Горњег Столива се у периоду од 1948-1991. године кретало:

⁵ Пасиновић, М., (1964), *Горњи Столив – насеље које изумире*, Годишњак географског друштва Црне Горе, Цетиње. стр. 105-110.

⁶ ОС III-219, Државни архив Црне Горе, Одјељење Котор.

⁷ Almanah IV, jubilarni svezak, Drugo izdanje, Komisionalna naklada, Nadbiskupska tiskara, Zagreb 1932.

⁸ СНОС, Фонд CVIII, Државни архив Црне Горе, Одјељење Котор.

Година	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.
Број становника	49	42	64	38	20	19

ИЗВОР: Републички завод за статистику.

Из наведених података се види да је Горњи Столив у последњој пописној години (1991) имао 61,23% мање становника у односу на 1948. годину, што значи да је просјечно годишње „губио” 1,42% становника.

Знакови ревитализације становништва у периоду 1948-1961. године нијесу настављени у наредном периоду, због иселавања млађих категорија становништва и њиховог запошљавања у ревитализованој поморској привреди.

И попис домаћинства у периоду 1948-1991. године указује на интензитет иселавања.

Година	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.
Број домаћинства	13	10	15	4	5	10

ИЗВОР: Републички завод за статистику.

Дакле, ријеч је о иселавању читавих породица, а не појединих чланова.

Старосна структура становништва Горњег Столива, према попису 1991. године, изгледала, је:

- становништво до 15 година старости = 0 или 0%,
- становништво од 15 до 65 година старости = 13 или 68,42%,
- становништво преко 65 година старости = 4 или 21,05%,
- непознато = 2 или 10,53%.

Наведени подаци јасно су илустровали демографску перспективу Горњег Столива који је „остао” без природног потенцијала, односно старосне категорије становништва до 15 година старости. То се одразило на садашње стање јер Горњи Столив има свега 3 становника чије мјесто рођења није Горњи Столив.

Констатацију Б. Којића да се Горњи Столив, 1952. године, налази у „завршној фази изумирања”⁹ демантовао је попис становништва из 1991. године када је Горњи Столив насељавало 19 становника,

⁹ Којић, Б., (1956), *Изумирање села у Которском заливу и на полуострву Врмац*, Споменик САНУ, CV, Београд, стр. 165.

што је 95% ниже него што је било на попису становништва десет година раније, а 45% у односу на попис из 1953. године.

На тај начин изумирање Горњег Столива је „одложено” за педесетак година касније, јер према попису становништва из 1991. године Горњи Столив је остао без биолошког подмлатка.

Горња Ластва исказује специфичност у изумирању насеља. Прије свега, њено изумирање започиње релативно раним изумирањем појединих заселака, тако да су Розговац и Јакаљ напуштени још у току XVIII вијека, док је централно насеље након тога дуго исказивало своју виталност, читава два ипо вијека.

Сљедећа карактеристика у изумирању овог насеља је што је оно у посљедњих педесетак година континуирано губило становништво, за разлику од Горњег Столива који је 1961. године биљежио повећање у односу на претходну пописну годину, или Горњег Ораховца који је то забиљежио 20 година касније.

Прве, нама доступне, податке о броју становника Горње Ластве сусрећемо 1760. године када је забиљежено 462 становника.¹⁰

У попису из 1931. године Доња Ластва се третира као сједиште општине и двојно насеље, површине 670 ha, са 210 домаћинстава и 1 020 становника.¹¹

Статистички низ података из пописа становништва Горње Ластве можемо да пратимо за период 1948-1991. година. Према том попису број становника Горње Ластве се кретао:

<i>Година</i>	<i>1948.</i>	<i>1953.</i>	<i>1961.</i>	<i>1971.</i>	<i>1981.</i>	<i>1991.</i>
Број становника	233	186	153	94	42	13

ИЗВОР: Републички завод за статистику.

У посматраном периоду Горња Ластва је „изгубила” 99,95% свог становништва, односно просјечно годишње 2,32%, што је највиши забиљежени проценат међу проучаваним горњим насељима у Боки Которској.

То потврђује и чињеница о кретању броја домаћинстава у наведеном периоду, а што се види из сљедећих података:

¹⁰ БАК XL.

¹¹ Almanah IV, jubilarni svezak, Drugo izdanje, Komisionalna naklada, Nadbiskupska tiskara, Zagreb 1932, str. 502.

<i>Година</i>	<i>1948.</i>	<i>1953.</i>	<i>1961.</i>	<i>1971.</i>	<i>1981.</i>	<i>1991.</i>
Број домаћинства	65	56	51	37	17	8

ИЗВОР: Републички завод за статистику.

Смањивање броја домаћинства најбоље илуструје исељавање читавих породица, нарочито након 1961. године, чији су носиоци били запослени у локалној привреди, посебно Ремонтном заводу у Тивту.

Да је ријеч о исељавању радно активних носилаца домаћинства говори податак о биолошкој структури становништва која је према попису 1991. године изгледала:

- становништво до 15 година = 0 или 0%,
- становништво од 15 до 65 година = 5 или 38,46%,
- становништво преко 65 година = 8 или 61,54%.

Као што се види, Горња Ластва је према попису становништва из 1991. године остала без биолошког подмлатка и са 1,6 пута већим бројем старије популације од радно активног становништва. На тај начин је Горња Ластва била „најстарије” насеље међу проучаваним горњим насељима у Боки Которској, која су била у фази изумирања.

Горњи Ораховац је, за разлику од претходна два насеља, имао далеко већи демографски потенцијал који није, све до 1961. године, озбиљније указивао на процес изумирања, боље рећи исељавања. Иако је његово становништво, 1942. године, било присилно исељено, Горњи Ораховац је брзо повратио своје становништво и за шест година достигао број од 205 житеља. Ево како се кретао број становника Горњег Ораховца у периоду 1948-1991. године:

<i>Година</i>	<i>1948.</i>	<i>1953.</i>	<i>1961.</i>	<i>1971.</i>	<i>1981.</i>	<i>1991.</i>
Број становника	205	118	152	103	34	93

ИЗВОР: Републички завод за статистику.

Из наведеног статистичког низа јасно се запажа да је Горњи Ораховац у посматраном периоду изгубио 54,64% становника, односно да је губио становништво по просјечној годишњој стопи од 1,27%, што представља најнижу стопу у односу на претходна два насеља, Горњи Столив и Горњу Ластву.

Међутим, оно што је за Горњи Ораховац карактеристично у односу на Горњи Столив и Горњу Ластву је брзина одвијања процеса из-

умирања. Наиме, за свега 23 године (1948-1971), Горњи Ораховац је „преполовио” своје становништво, али и „повратио” у наредних 20 година.

Дакле, ово насеље је показало изразиту виталност јер су се у њему одржавала домаћинства а исељавали поједини чланови, што се види из следећих података о кретању броја домаћинстава:

<i>Година</i>	<i>1948.</i>	<i>1953.</i>	<i>1961.</i>	<i>1971.</i>	<i>1981.</i>	<i>1991.</i>
Број домаћинстава	43	41	34	30	11	27

ИЗВОР: Републички завод за статистику.

Виталност овог насеља потврђује и биолошка структура његовог становништва која је 1991. године изгледала:

- становништво до 15 година = 17 или 18,28%,
- становништво од 15 до 65 година = 64 или 68,82%,
- становништво преко 65 година = 12 или 12,90%.

Дакле, Горњи Ораховац је 1991. године био „најмлађе” насеље међу насељима у фази изумирања. Данас ово насеље има двије стално настањене породице са укупно три члана.

Глоговац је насеље које је граничило са Горњим Ораховцем. Кретање броја његових становника можемо да пратимо према следећим подацима:

<i>Година</i>	<i>Број породица</i>	<i>Број становника католичке вјероисповјести</i>
1702.	10	62
1706.	9	52
1852.	–	77

ИЗВОРИ: Буторац, П. (1928), Опатија Светог Јурја код Пераста, Тисак Надбискупске тискарне, Загреб. стр. 68-90

– БАК XL

Иако се коришћени подаци односе на становништво католичке вјере, ипак се може стећи демографска слика насеља Глоговац, које је до краја XIX вијека изумрло, тако да је данас препознатљиво по археолошким налазиштима.

Шпиљари су најниже (220 m) и Котору најближе горње насеље међу проучаваним насељима. Па ипак, у њему данас живе двије породице са укупно 5 чланова. Насеље су својевремено насељавали станов-

ници који су се бавили претежно занатским пословима у Котору, све до 1944. када су насилно исељени од стране њемачког окупатора.

Према подацима Г. Станојевића, Шпиљари су 1748. године бројали 8 породица са 30 становника,¹² а 1760. године имали су 7 породица и 38 становника.¹³

Насеље се до принудног исељавања, углавном, одржавало у оквиру наведеног демографског потенцијала, а након његовог исељавања становништво се није више вратило. Садашњи становници су досељеници а један је потомак старосједилаца.

5. ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ ПРОУЧАВАНИХ ГОРЊИХ НАСЕЉА У БОКИ КОТОРСКОЈ

Проучавана горња насеља налазе се у различитом степену очуваности инфраструктуре, јавних површина, сакралних и профаних објеката. Степен очуваности је у директној вези са протоком времена напуштања насеља и бриге власника о очувању објеката.

Отежавајућу околност за многе објекте, односно за стање њихове очуваности, представљају сложени власнички односи који су за посљедицу имали пропадање објеката.

Међу проучаваним насељима најбоље су очувани Горњи Столив и Горња Ластва.

Горњи Столив је, као ријетко које од изумрлих насеља, сачувао своју грађевинско-архитектонску и амбијенталну структуру, и то, прије свега, захваљујући чињеници што је задржао постојећу, пјешачку стазу, као једини вид комуникације са обалом.

Насеље, упркос окружењу, не познаје нове материјале и технологију градње. Зато јесте једна од најбоље очуваних традиционалних цјелина.

Површина атара насеља износи 2,3 km². Под објектима је 3.232 m². У насељу је 17 стамбених објеката, 19 помоћних, док је 36 објеката у рушевном стању.¹⁴

Насеље нема прикључак на телефон и градски водовод а прикључак на електричну енергију је веома лош.

---

¹² Станојевић, Г., (1956), *Неколико статистичких података о Боки Которској из средине XVIII стољећа*, Споменик САНУ, CV, Београд.

¹³ БАК XL.

¹⁴ Подаци Дирекције за некретнине, Подручна јединица Котор.

Сл. 3. Г. Ластва – постојеће стање

Горња Ластва је „риједак примјер традиционалне цјелине, потпуно сачуване од ерозије савремене градње. У насељу се налази 55
542

објеката, углавном очуваних, површине 3 406 m², док укупно изграђена површина износи 6 132 m².¹⁵

Горњи Ораховац је по простору који захвата, 27,8 km², највеће насеље међу проучаваним горњим насељима. Насеље броји 28 стамбених објеката, 19 помоћних и 18 у рушевном стању.¹⁶ Двије породице у засеоку Убалац користе стамбене објекте за стално становање, а 5 породица у осталим засеоцима стамбене објекте користе повремено. Насеље није прикључено на градски водовод нити се снабдијева електричном енергијом. Аутомобилским путем је само дјелимично повезано.

6. МОГУЋНОСТ РЕВИТАЛИЗАЦИЈЕ ГОРЊИХ НАСЕЉА У БОКИ КОТОРСКОЈ УКЉУЧИВАЊЕМ У ТУРИСТИЧКУ ПОНУДУ

Заједничку карактеристику проучаваних горњих насеља у Боки Которској чини традиционална културна баштина односно особеност њиховог градитељског и урбаног наслеђа. Без обзира што поједини дјелови ових цјелина немају велику културно-историјску вриједност, они су ипак предмет интересовања истраживача, оних који се брину о њиховој заштити и оних који виде могућност њихове ревитализације.

Не постоји универзални концепт ревитализације који би се могао примјенити на сва проучавана горња насеља у Боки. Ипак се неки принципи ревитализације могу примјенити на сва проучавана насеља. Ти принципи су:

- враћање урбано-архитектонског идентитета,
- успостављање одређеног степена егзистенцијалне аутономије, заснованог на коришћењу локалних ресурса (пашњака, пољопривредног земљишта, маслињака, кестенове шуме итд),
- еколошка и пејзажна заштита кроз рационално коришћење природних и стечених ресурса,
- активирање појединих привредних објеката као што су млинови за уље, радионице за оправку пољопривредних алата,
- ревитализација дјелимичним насељавањем, прије свега власника непокретности или њихових потомака.

---

¹⁵ Пројекат оживљавања сеоских насеља Тиватског залива, Центар за планирање урбаног развоја – ЦЕП, Београд 1986, стр. 75.

¹⁶ Подаци Дирекције за некретнине, Подручна јединица Котор.

Ревитализација подразумијева, осим задржавања традиционалне архитектуре и традиционалних материјала, и минималне интервенције у смислу доградње или изградње нових објеката. Због тога, нијесмо склони да прихватимо предлог аутора Мастер плана о могућности изградње апартмана на појединим локацијама, нпр. у Горњој Ластви.

Ревитализација се не може замислити без повезивања горњих насеља аутомобилским асфалтним путем, као и без изградње других инфраструктурних објеката. Повезивање би подразумијевало да пут мора да се завршава на периферији насеља гдје би се налазили паркинзи за возила у личној употреби, док би се снабдијевање у насељу обављало специјалним еколошким возилом.

Требало би дозволити изградњу пјешачких, трим и бициклистичких стаза.

Ревитализација подразумијева и ревитализацију локалне гастрономије, као и специфичних етнолошких вриједности.

Типови кућа, раније функције насеља, урбане и архитектонске карактеристике, одређују начин и врсту ревитализације.

Тако су куће у горњим насељима на Врмцу, Горњем Столиву и Горњој Ластви грађене од тесаног камена, у малтеру, на спрат, а неке и са високим поткровљем. Својим простором и помоћним објектима могу да задовоље захтјеве савременог комфора апартманских јединица.

Својим јавним површинама, посебно централним тргом и сакралним објектима, могу да се задовоље захтјеви за јавним приредбама, концертима и задовоље религиозне и културне потребе.

На основу изложеног може се закључити да Горњи Столив и Горња Ластва своју ревитализацију могу остварити као еколошка апартманска насеља са ревитализованим локалним ресурсима, производњом одређених пољопривредних производа и еколошком заштитом кроз њихову експлоатацију.

Цикличност одређених пољопривредних радова и манифестације које би се могле везивати за те циклусе (продајне изложбе меда и производа од меда, сакупљање и прерада маслина, гастрономија на бази маслина и маслиновог уља, манифестација везана за цвијет камелије итд.), допринијеле би бољем коришћењу смјештајних капацитета у овим насељима.

Горњи Ораховац, због специфичности положаја, урбано-архитектонске структуре, типа куће, материјала и начина градње, диспер-

зије засеока, могао би се ревитализовати у другачијој функцији у односу на претходна два насеља.

Засеоци Горњег Ораховца, Степен, Вељинићи и Убалац, налазе се на пјешачкој стази која води од Рисна до Доњег Ораховца. Стаза је дужине око 7,5 km и достиже највишу тачку на око 720 m надморске висине. Њеном адаптацијом за нову намјену-планинска пјешачења, јахање на брдским коњима, створила би се, за сада, непостојећа туристичка понуда на овом простору. У засеоцима Горњег Ораховца, дуж планинско-пјешачке стазе, као и на видиковцима у Заливу и тврђави на Врановом брду (740 m), са алтернативом спуштања у Пераст преко Глоговца, било би потребно организовати одговарајућу понуду: водичку службу, службу прве помоћи, угоститељске услуге, школу за извиђаче и планинске водиче, станицу за прихват и промјену коња, музеј на отвореном – етно село, итд.

У сличној функцији могло би се ревитализовати насеље Шпиљари које се налази на старом караванском путу који је од Котора преко Његуша водио у залеђе. Овом стазом се излази на Крстац (927 m), један од најљепших видиковаца у Заливу. На овај начин би се активирала и туристичка понуда Његуша.

ЗАКЉУЧАК

Процес изумирања проучаваних горњих насеља у Боки Которској је завршен. Ријетка старачка домаћинства, у понеком од њих, не обећавају никакву перспективу у смислу њиховог очувања и ревитализације. Изложена зубу времена, ипак су остала заштићенија у односу на напуштене куће у насељима на обали које су самовољом човјека доживјеле деградацију, девастацију или пренамјену, која често није у функцији планова насеља.

Горња насеља у Боки Которској нашла су се у привредно другачијем амбијенту од онога који је био један од разлога њиховог изумирања, поморство.

Туризам је нови изазов за ова насеља али у обрнутом смислу, у смислу шансе за њихову ревитализацију.

Засићен класичном и доста превазиђеном понудом карактеристичном за масовни туризам, савремени туризам тражи нове, очуване просторе у еколошком и амбијентално-градитељском смислу. Туризам тражи нове садржаје. Све то пружају проучавана горња насеља у Боки Которској као будућа еко-села.

Због чега еко-села?

Не само због тога што су она у туристичкој моди, која је пролазна као и свака мода, већ због тога што се њихове природне, привредне, културне и друге вриједности могу једино очувати кроз њихову нову намјену, еко-села, која ће их трајно очувати од било које врсте деградације или девастације, а то значи да ће њихова понуда увјек бити актуелна и да ће њихова ревитализација бити у границама одрживог развоја туризма.

ЛИТЕРАТУРА

1. Almanah IV jubilarni svezak, Drugo izdanje, Komisionalna naklada, Nadbiskupska tiskara, Zagreb 1932.
2. Којић, Б., (1956), *Изумирање села у Которском заливу и на полуострву Врмац*, Споменик САНУ, CV, Београд.
3. Пасиновић, М., (1964), *Горњи Столив – насеље које изумире*, Годишњак географског друштва Црне Горе, Цетиње.
4. Станојевић, Г., (1956), *Неколико статистичких података о Боки Которској из средине XVIII стољећа*, Споменик САНУ, CV, Београд.
5. Стјепчевић, И., (1934), *Ластва – историјски преглед*, Бокешка штампарија, Котор.

ИЗВОРИ

Бискупски архив XL, Котор
ОС III, 219, Државни архив Црне Горе, Одјељење Котор.
СНОС Фонд CVIII, Државни архив Црне Горе, Одјељење Котор.
Републички завод за статистику, Подгорица.
Подаци Дирекције за некретнине, Подручна јединица Котор.
Пројекат оживљавања сеоских насеља Тиватског залива, Центар за планирање урбаног развоја, Београд 1986.
Лична истраживања.

Milenko M. PASINOVIĆ

VILLAGES IN BOKA KOTORSKA FALLING TO RUINS – A SPECIAL
RETROSPECTIVE OF VILLAGES GORNJI STOLIV, GORNJA LASTVA
AND GORNJI ORAHOVAC – THEIR REVITALISATION AND
INCLUSION IN MONTENEGRIN TOURISM OFFER

Summary

The decay of some villages in Boka Kotorska (Pasiglav) started early, in 16th century. Gornji Stoliv and Gornja Lastva „postponed” this process until the 20th century while Gornji Orahovac and Špiljari were evicted a decade before that.

One of the reasons of decay of these villages is thought to be the relocation of its inhabitants in towns near the sea, Donja Lastva, Donji Stoliv and Donji Orahovac. This happened because of the development of maritime industry and employment potentials. It also exempted them from some commitments which people from these villages had towards Kotor in relation to other seaside towns.

The geographical and topographical differences, town and architectural planning, types of houses and the way they were built, different surrounding – all this has influenced different types of revitalisation programmes for villages up in the mountain Vrmac and those at the slopes and spurs of mountain Lovćen.

The very well preserved urban and architectural entities such as Gornji Stoliv (249 m above sea-level) and Gornja Lastva (304), together with their natural surrounding, enable the revitalisation of the local economy and villages designed as Eco-villages, introduced as a new segment of Montenegrin tourism offer. Meanwhile, Gornji Orahovac (410-650 m) would experience its own revitalisation by reinstalling mountain footpaths (on relation Donji Orahovac – Risan). A similar revitalisation programme might be experienced by village of Špiljari, situated just above Kotor.

